

CRISPI

SALVSTII LIBER, DE CON

iuratione Catilinæ.

Mneis homines, qui stus Propositio,
dent sese prestare cæteris ab officio ho
animantibus, summa ope minis.
niti decet, ne uitam silen-
tio + transeant, ueluti peco
ra, quæ natura prona, atq; + trāsigant.
uentri obedientia finxit.
Sed omnis nostra uis, in
animo & corpore sita est. Animi imperio, corporis * Duo em̄ su-
seruitio magis utimur. Alterum nobis cum Dijs, al- mus, alter
terum commune cum belluis est. Quo mihi rectius imperet, al-
esse uidetur, ingenij, quàm uirium opibus gloriam ter pareat.
querere: & quoniam uita ipsa, qua fruimur, breuis Cicero 2.
est, memoriam nostri quàm maxime longam effice- Thuscula.
re. Nam diuitiarum, & formæ gloria, fluxa, atque
fragilis. Virtus clara æternaq; habetur. Sed diu ma- Amplificat
gnum inter mortaleis certamen fuit, uine corporis, ab exēplis
an uirtute animi res magis militaris procederet. Hæc sentētia
Nam & priusquam incipias, consulto: & ubi consu- nis est.
lueris, mature facto opus est. Ita utrumq; per se indi
gens, alterum alterius auxilio eget. Igitur initio Re * Titus Liuius
ges (nam in terris nomen imperij id primum fuit) di ab urbe con-
uersi, pars ingenium, alij corpus exercebant. Etiam dita.

A tum

Imperia unde.

Aliud exemplum.

Tertiū exemplum à literis, atq; ita digreditur ad institutum suum.

tum uita hominum sine cupiditate agitabatur. Sua cuiq; satis placebant. Postea uero quàm in Asia Cyrus, in Græcia Lacedæmonij, & Athenienses cœpere urbeis, atq; nationes subigere: libidinem domi- nandi causam belli habere, maximam gloriam in ma- ximo imperio putare. Tum demum periculo atq; ne- gotijs compertum est in bello plurimum ingenium posse. Quod si regum, atq; imperatorum animi uir- tus, in pace ita, ut bello ualeret, æquabilius, atq; con- stantius sese res humanæ haberet: neq; aliud alio fer- ri, neq; mutari, ac misceri omnia cerneret. Nam im- periū facile his artibus retinetur, quibus initio par- tum est. Verum ubi pro labore desidia, pro continen- tia & æquitate libido atque superbia inuasere, for- tuna simul cum moribus immutatur. Ita imperium semper ad optimum quocunq; à minus bono transfer- tur. Quæ homines arant, nauigant, ædificant, uirtus ἔνδοξον omnia parent. Sed multi mortales dediti uentri, atq; somno, indocti, incultiq; uitam sicuti peregrinā- tes transgere. quibus profecto contra naturam cor- pus uoluptati, anima oneri fuit. Eorū uitam ego mor- temq; iuxta æstimo, quoniam de utraq; filetur. Verū enim uero is mihi uiuere demum, atq; frui anima ui- detur, qui aliquo negotio intentus, præclari facino- ris, aut artis bonæ famam quærit. Sed in magna co- pia rerum, aliud alij natura iter ostendit. Pulchrum est benefacere Reip. Etiam benedicere haud absur- dum est, uel pace, uel bello clarum fieri licet, & qui fecere,

fecere, & qui facta aliorum scripsere, multi laudabantur. † Ac mihi quidem tametsi haudquaquam par † At gloria sequatur scriptorem, & authorem rerum, tamen in primis arduum uidetur res gestas scribere.

Primum, quod factis dicta sunt ex æquãda. Dehinc,

*Lex historiarum.

quia pleriq; quæ delicta reprehēderis, maleuolentia & inuidia dicta putant. Vbi de magna uirtute, atq;

gloria honorũ memores, quæ sibi quisq; facilia factoputatur, æquo animo accipit, supra ea, ueluti ficta pro

Hæc sententia ex Thucydide est accepta è Li.

falsis ducit. Sed ego adolescentulus initio sicuti pleriq; à studio ad Remp. latus sum, ibiq; mihi aduersa

2. funebri Periclis oratione.

multa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia uigebant. Quæ

tametsi animus aspernabatur, insolens malarum artium, tamē inter tãta uitia imbecilla ætas ambitione

corrupta tenebatur. Ac me cum ab reliquis malis moribus dissentirem, nihilominus honoris cupido eadē,

quæ cæteros fama, atque inuidia, uexabat. Igitur ubi animus ex multis miserijs, atq; periculis requieuit,

& mihi reliquam ætatem à Repub. procul habendam decreui, non fuit consilium socordie, atq; desidia bonum otium conterere: neq; uero colendo agrũ

*A repu. Salustii ad pristinum studiorũ cursum regressus.

aut uenando, seruilibus officijs intentum ætatem agere. Sed à quo incepto, studioq; me ambitio mala detinuerat, eodē regressus, statui res gestas populi Ro.

carptim, ut quæq; memoria digna uidebãtur, perscribere: eo magis, quod mihi à spe, metu, partibus Reip.

Nam in Historico potissimum requiri solet fides, & Mar.

animus liber erat. Igitur de Catilinæ coniuratione,

Ci. Lumen
ueritatis ad-
pellat histo-
riam.

E. Cornelio-
rum genere
natus.

• Talis exti-
tit Liuianus
Hānibal. Gel
li^o li. 1. ca. 15
Occasio Ca-
tilinæ obla-
ta affectandi
imperij Syl-
læ exemplo.

quā uerissime potero, paucis absoluam. Nam id faci-
nus in primis ego memorabile existimo sceleris atque
que periculi nouitate: de cuius moribus pauca prius
explananda sunt, quā initium narrandi faciam.

Lucius Catilina nobili genere natus fuit, magna
ui & animi & corporis, sed ingenio malo, pra-
uoq; . Huic ab adolescentia bella intestina, caedes, rapi-
nae, discordia ciuilis grata fuere . Ibi que iuuentutem
suam exercuit. Corpus patiens inediae, uigiliae, algo-
ris, supra quā cuiquam credibile est . Animus au-
dax, subdolus, uarius, cuiuslibet rei simulator, ac dis-
simulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cu-
piditatibus, satis loquentiae, sapientiae parum. Vastus
animus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper
cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllae libido
maxima inuaserat Reipublicae capiundae: neq; id qui
bus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet,
quicquam pensi habebat. Agitabatur magis magisque
in dies animus ferox inopia rei familiaris & cons-
scientia scelerum. Quae utraque his artibus auxerat
quas supra memorauimus. Incitabant praeterea corrupti
ciuitatis mores, quos pessima ac diuersa inter se ma-
la, luxuria atque auaritia uexabant. Res ipsa hortari ui-
detur (quonia de moribus ciuitatis tempus admonuit)
supra repetere, ac paucis instituta maiorum domi-
militiaeque, quo modo Reip. habuerint, quantamque reli-
querint, utque paulatim immutata ex pulcherrima &
optima, pessima ac flagitiosissima facta sit differere.

VRbene

VRbem Romam (sicuti ego accepi) condidere atq; habuere initio Troiani, qui Aenea duce, profugi, incertis sedibus uagabantur. Cumq; his Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum. Hi postquam in una moenia conuencere, dispari genere, dissimili lingua, alius alio more uiuentes, incredibile memoratu est, quàm facile coaluerint. Sed postquam res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, satis prospera, satisq; pollens uidebatur, sicuti pleraq; mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta est. Igitur reges, populiq; finitimi bello tentare, pauci ex amicis auxilio esse. Nam ceteri metu perculsi à periculis aberant. At Romani domi, militiaq; intenti, festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obuiam ire, libertatem, patriam, parenteisq; armis tegere. Post ubi pericula uirtute propulerant, socijs atq; amicis auxilia portabant, magisq; dandis, quàm accipiendis beneficijs amicitias parabant. Imperium legitimum, nomen imperij regium habebant. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia ualidum erat, Reipublici. consultabant, hi uel ætate, uel curæ similitudine Patres appellabantur. Post ubi imperium regium, quod initio conseruandæ libertatis, atq; causæ augendæ reipublice fuerat, in superbiam, dominationemq; se conuertit, immutato more, annua imperia, binosq; imperatores, sibi fecere. Eo modo minime posse putabant per licentiam insolescere animum humanum.

Ad hæc alludit Virg. lib. 7. Saturni gentē haud uinclo.

Elegans Notema Thucydidis.

Quia ita Reipublice gererēt ut pater rem familiarem.

Exempla bene cōstitutæ Reipublicæ.
 *Vide Vegetium de re militari.

*Gloriæ certamen inter Romanos.

Collationes egregiæ.

Nam raro plures diuitiæ honeste parantur.

Amplificat re Romanā ab exemplo seu comparatione.

Sed ea tempestate cœpere se quisq; magis extollere, magisq; ingenium in promptu habere. Nam regibus boni, quàm mali suspectiores sunt, semperq; his aliena uirtus formidolosa est. Sed ciuitas (incredibile memoratu) adepta libertate, quantum breui creuerit, tãta cupido gloriæ inceserat. Iã primũ iuuentus, simul laboris ac belli patiens erat, in castris per laborem usu militiã discebat, magisq; in decoris armis, & militaribus equis, quàm in scortis, atq; in conuiuijs libidinem habebant. Igitur talibus uiris non labor insolitus, non locus ullus asper, aut arduus erat, non armatus hostis formidolosus. Virtus omnia domuerat, sed gloriæ maximum certamen inter ipsos erat. Sic se quisq; hostem ferire, murum ascendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat: ea diuitias, eamq; bonam famam, magnamq; nobilitatem putabant. Laudis auidi, pecuniæ liberales erant. Gloriam ingentem, diuitias honestas uolebant. Memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus parua manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Ea, res cunctas ex libidine magis, quàm ex uero celebrat, obscuratq;. Atheniensium res geste, sicuti ego existimo, satis ample, magnificæq; fuere. Verum aliquanto minores, quàm fama feruntur. Sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarũ orbem Atheniensium facta, pro maximis

ximis celebrantur. Ita eorū qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quantum uerbis ea potuerunt extollere præclara ingenia. At Po. Ro. nunquā ea copia fuit, quia prudentissimus quisq; maxime negotiosus erat. Ingenium nemo sine corpore exercebat, optimus quisq; facere, quā dicere, & sua ab alijs benefacta laudari, quā ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi, militiaeq; boni mores colebantur. Concordia maxima, minima auaritia erat. Ius bonumq; apud eos non legibus magis, quā natura ualebat. Iurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant: ciues cum ciuibus de uirtute certabant. In supplicijs deorū magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Duabus his artibus, audacia bello, ubi pax euenerat, equitate, seq; remq; publicam curabant. Quarum rerum ego maxima documenta hæc habeo: quod in bello sæpius uindicatum est in eos, qui contra imperiū in hostē pugnauerāt: quiq; tardius reuocati prælio excesserant, q̄ qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant. In pace uero beneficijs magis, quā metu imperium agitabant: & accepta iniuria ignoscere, quā persequi malebant. Sed ubi labore atque iustitia Resp. creuit, reges magni bello domiti, nationes feræ, & populi ingētes ui subacti, Carthago æmula imperij Romani à stirpe interijt: cūcta maria, terræq; patebāt, sæuire fortuna cœpit. Qui labores pericula, dubias atq; asperas res facile tolerauerant, ijs otium, diuitieq; optandæ alijs, oneri miseriæq; fuerunt.

*Saluberri-
 mum certamen hoc He-
 siod' putat.
 Iure summo
 in castris a-
 ctum est, do-
 mi ex æquo
 & bono.

re. Igitur cupido pecuniæ primo, deinde imperij cre-
uit: ea quasi materies omnium malorum fuisse. Nam
que auaritia fidem, probitatem, cæterasq; bonas ar-
teis subuertit. Pro his superbiam, crudelitatem, deos
negligere, omnia uenalia habere edocuit. Ambitio

ΓΥΩΜΗ multos mortales falsos fieri subegit. Aliud clausum
in pectore, aliud in lingua promptum habere: amicitia-
tias, inimicitiasq; non ex re, sed ex commodo aestima-
re, magisq; uultum, quàm ingenium bonum habere.
Hæc primo paulatim crescere, interdum uindicari.

**Exemplum
corruptæ ci-
uitatis.**

• **Ambitio
uirtuti affi-
nis est.**

ΓΥΩΜΗ

• **Auaritia
corpus ani-
mumq; effæ-
minat. Gel.
li. 3. ca. 1.**

Luxus.

Post, ubi contagio quasi pestilentia inuasit, ciuitas est
immutata: imperium ex iustissimo, atq; optimo cru-
dele, intolerandumq; factum est. Sed primo magis
ambitio, quàm auaritia animos hominũ exercebat,
quod tamen uitium propius uirtuti erat. Nam glos-
riam, honorem, imperium bonus, et ignauus æque sibi
exoptant. Sed ille uera uia nititur: huic quia bonæ
artes desunt, dolis atq; fallacijs contendit. Auaritia
pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupi-
uit: ea quasi uenenis malis imbuta, corpus uirile, ani-
mumq; effæminat. Semper infinita, insatiabilis est,
neq; copia, neque inopia minuitur. Sed postquàm L.
Sylla, armis recepta Repu. bonis initijs malos euen-
tus habuit, rapere omnes, trahere domum alius, alius
agros cupere, neque modum, neq; modestiam uicto-
res habere, fœda, crudeliaq; in ciueis facinora face-
re. Huc accedebat quod Lu. Sylla exercitum, quem
ductauerat in Asia, quo sibi fidum faceret, contra
morem

morem maiorum, luxuriose, nimisq; liberaliter habuerat. Loca amoena, uoluptaria facile in ocio feroces militum animos molliuerant, ibi primum insueuit exercitus populi Ro. amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa celata mirari: ea priuatim ac publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaq; omnia poluere. Igitur hi milites, postquam uictoriam sunt adepti, nihil reliqui uictis fecere. Quippe secundæ res sapientium animos fatigant, nedum illi corruptis moribus uictoriæ temperarent. Postquam diuitiæ honori esse cœpere, et eas gloria, imperium, potentia sequebantur, hebescere uirtus, paupertas probro haberi, innocentia pro maleuolentia duci cœpit. Igitur ex diuitijs iuuentutē luxuria, atq; auaritia cum superbia inuasere, rapere, consumere, sua parui pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, diuina atq; humana promiscua, nil p̄si, neq; moderati habere. Opere precium est, cum domos atq; uillas cognoueris, in urbium modum edificatas, uisere templa deorū, quæ nostri maiores religiosissimi mortales fecere. Verum illi delubra deorum pietate, domos suas gloria decorabant, neq; uictis quicquam, præter iniuriæ licentiam eripiebant. At hi contra ignauissimi homines, per summum scelus omnia ea socijs adimere, quæ fortissimi uiri uictores reliquerant: perinde quasi iniuriam facere, id demum esset imperio uti. Nam, quid ea memorem, quæ nisi ijs, qui uidere, nemini credibilia sunt, à priuatis compluribus subuersos montes,

Præter disciplinam militarem.

Ab exēplo.
Lex XII. tabularum iubet pietatē adhiberi, remoueri sumptum. Cice. li. 2. legum.

maria constrata esse, quibus mihi uidentur ludis
 brio fuisse diuitiæ: quippe quas honeste licebat habere,
 re, abuti per turpitudinem properabant. Sed libido
 stupri, ganeæ, cæteriq; cultus non minor inceserat:
 uiros pati muliebria, mulieres pudicitiam in propas
 tulo habere: Vescendi causa terra, mariq; omnia ex
 quirere, dormire prius quàm somni cupido esset:
 non famem, aut lassitudinem, non sitim, neq; frigus
 operiri, sed ea omnia luxu antecapere. Hæc iuuentu
 tem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora in
 cendebant. Animus imbutus malis artibus, haud faci
 le libidinibus carebat, eo profusius omnibus modis
 quæstui, atq; sumptui deditus erat. In tanta itaq;
 tamq; corrupta ciuitate, Catilina, id quod factu faci
 limum erat, omnium flagitiorum, atq; facinorum cir
 cū se, tãquam stipatorū cateruas habebat. Nam quis
 eunq; impudicus, adulter, ganeo, alea, manu, uentre,
 pene bona patria dissipauerat, quiq; alienū æs grãde
 cōflauerat, quo flagitiū aut facinus redimeret: præ
 terea omnes undiq; paricide, sacrilegi, conuicti iudi
 cijs, aut pro factis iudicium timentes: ad hoc quos
 manus atq; lingua periurio aut ciuili sanguine ale
 bat. Postremo omnes quos flagitium, egestas, con
 scijs animus exagitabat, hi Catilinæ proximi, fami
 liaresq; erant. Quod si quis etiam uacuis à culpa in
 amicitiam eius inciderat, quotidiano usu atq; illece
 bris, facile par, similisq; cæteris efficiebatur. Sed
 maxime iuuenū uel adolescentiū familiaritates apa
 petebat

Propositio.

Distributio.

His artibus
 inescabat a
 dolentes,

petebat, eorum animi molles, & aetate fluxi, dolis
 haud difficulter capiebantur. Nam, ut cuiusq; studiū
 ex aetate flagrabat, alijs scorta praeberere, alijs canes,
 atq; equos mercari: postremo neq; sumptui, neq; mo-
 destiae suae parcere, dum illos obnoxios, fidosq; sibi
 faceret. Scio fuisse nonnullos, qui ita existimarent
 iuventutem, quae domum Catilinae frequentabat, pas-
 rum honeste pudicitiam habuisse, sed ex alijs rebus
 magis, quam quod cuiquam id cōpertum foret, haec
 fama ualebat. Iam primum adolescens Catilina, mul-
 ta nefanda supra fecerat cum uirgine nobili, cum sa-
 cerdote Vestae, & alia huiusmodi cōtra ius, fasq;. Amplificat
rem ab aeta-
te recensens
etiā superio-
ris aetatis Ca-
tilinae uicia,
 Postremo captus amore Aureliae Orestillae, cuius pra-
 ter formam nihil unquam bonus laudauit, quod ea, nu-
 bere illi dubitabat, timens priuignum adultum aetate
 pro certo creditur necato filio, uacuum domum sce-
 lestis nuptijs fecisse. Quae quidem res, mihi in primis
 uidetur causa fuisse facinoris maturandi. Namq; ani-
 mus impurus, dijs hominibusq; infestus, neq; uigilijs
 neq; quietibus sedari poterat, ita cōsciētia mentē ex-
 agitatā uastabat. Igitur color eius exāguis, foedi ocu- Ita ut pre se
ferret per-
turbatē men-
tis omnia in-
dicia.
 li, citus mō, mō tardus incessus, prorsus in facie, uul-
 tuq; uecordia inerat. Sed iuuentutē, quā (ut supra di-
 ximus) illexerat, multis modis mala facinora edoces-
 bat. Ex illis testes, signatoresq; falsoscōmodare, fidē,
 fortunas, pericula uilia habere. Post ubi eorū famā
 atq; pudorem attriuerat, maiora alia imperabat. Si
 causa peccandi in praesens minus suppetebat, nihilo

minus

Syllani mi-
lites.

Occasio &
temporis op-
portunitas.

minus in fontes, sicuti fontes circumuenire, iugulare, scilicet ne per otium torpescerēt manus aut animus, gratuito potius malus, atq; crudelis erat. His amicis, socijsq; confisus Catilina, simul, quod æs alienum per omnes terras ingens erat, & quod pleriq; Syllani milites largius suo usi, rapinarum & uictoriæ ueteris memores, ciuile bellum exoptabant, opprimendæ Reip. consilium cœpit. In Italia nullus exercitus erat. Gn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat. Ipsi consulatum petendi magna spes. Senatus nihil sanè intentus, tutæ, tranquillæq; res omnes. Sed ea prorsus opportuna Catilinae uidebatur. Igitur circiter Calend. Iunias, L. Cæsare, & C. Figulo consulis, primo singulos appellare, hortari alios, alios tentare, opes suas, imparatam Remp. magna præmia coniurationis docere. Vbi satis explorata sunt quæ uoluit, in unum omnes conuocat: quibus maxima necessitudo, & plurimum audaciæ inerat, eò omnes cõuenere senatorij ordinis, P. Lentulus Sura, P. Antonius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. & Seruius Syllæ Seruij filij, L. Vargunteius, Qu. Annius, M. Porcius Lecca, L. Bestia, Q. Curius. Præterea ex Equestri ordine, M. Fuluius nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius. Ad hoc multi ex colonijs & municipijs domi nobiles erant. Præterea cõplures paulo occultius consilij huiusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur, quàm inopia aut alia necessitudo. Cæterum iuuentus plerumq;

raq;

raq; sed maxime nobilium, Catilinae inceptis faue-
 bat, quibus in otio uel magnifice uel molliter uiuere
 copia erat, incerta pro certis, bellum, quàm pacem
 malebant. Fuere item ea tempestate qui crederent
 M. Licinium Crassum non ignarum eius consilij fui-
 se, quia Gn. Pompeius inuisus ipsi, magnum exerci-
 tum ductabat, cuiusuis opes uoluisse contra illius
 potentiam crescere. simul confisum, si coniuratio uas-
 lisset, facile apud eos se principem fore. Sed antea
 item coniurauere pauci contra Remp. in quibus Ca-
 tilina fuit, de qua quàm uerissime potero, dicam. L.
 Iulio, M. Lepido consulibus, P. Antronius, & P. Syl-
 la designati consules, legibus ambitus interrogati,
 poenas dederant. Post paulo Catilina pecuniarum
 repetundarum reus, prohibitus erat petere consula-
 tum, quod intra legitimos dies profiteri nequiu-
 erit. Erat eodem tempore Gn. Piso adolescens, nobilis,
 summæ audaciæ, egens, factiosus, quem ad perturban-
 dam Remp. inopia, atq; mali mores stimulabāt. Cum
 hoc Catilina, & Antronius, circiter nonas Decem-
 bris communicato consilio parabant in capitolio Ca-
 lendis Ian. L. Torquatum, & L. Cottam consules in-
 terficere. Ipsi fascibus correptis, Pisonem cum exer-
 citu ad obtinendas duas Hispanias mittere. Ea re co-
 gnita rursus in nonas Februarias consilium cædis
 transtulerunt. Iam tum nō consulibus modo, sed plæ-
 risq; senatoribus pernitiem machinabantur: quod ni-
 Catilina maturasset pro curia signum socijs dare, eo
 die post

Duplex Ca-
tilinae coniu-
ratio.

*Antronius
& Sylla am-
bitus conde-
mnati.

Hoc est, non
dum conue-
nerunt, cum
signū daret.

die post conditam urbem Romam pessimum facinus patratum foret: quia nondum frequentes armati conuenerant, ea res consilium diremit. Postea Piso in citeriorem Hispaniam quaestor pro praetore missus est, adnitente Crasso, quod eum infestum inimicum Gn. Pompeio cognouerat. Neq; tamen Senatus prouinciam inuitus dederat, quippe foedum hominem à Rep. procul esse uolebat, simul quia boni complures praesidium in eo putabant. Etiam tum potentia Gn. Pompeij formidolosa erat. Sed is Piso in prouinciam ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ducebat, iter faciens, occisus est. Sunt qui ita dicunt imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequiuisse pati: alij autem equites illos Gn. Pompeij ueteres, fidosq; cliētes uoluntate eius Pisonem aggressos, nunquam Hispanos praeterea tale facinus fecisse, sed imperia seua multa antea perpeffos. Nos eam rem in medio relinquemus. De superiore coniuratione satis est dictum.

Beneuolen-
tiā captat à
laude eorū,
quibus cum
agit.

C Atilina ubi eos, quos paulo ante memorauī, conuenisse uidet, tametsi multa cum singulis saepe egerat, tamē in rē fore credēs uniuersos appellare, et cohortari, in abditam partem aediū secedit, atq; ibi omnibus arbitris procul amotis, orationem huiuscemodi habuit. Nisi uirtus atq; fides uestra satis spectata mihi foret, nequicquā opportuna res cecidisset, spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent: neq; ego per ignauiam, aut uana ingenia, in-

certa

certa pro certis captarem. Sed quia multis, et magnis tempestatibus uos cognoui fortes, fidosque mihi, eo animus ausus est, maximum, atque pulcherrimum facinus incipere: simul quia uobis eadem, quae mihi bona, malaque esse intellexi. Nam idem uelle atque idem nolle, eademum firma amicitia est. Sed ego, quae mente agitauit, omnes iam antea diuersi audistis. Ceterum mihi indies magis animus accenditur, cum consydero quae conditio uitae futura sit, nisi nosmetipsos uindice mus in libertate. Nam postquam respu. in paucorum potentium ius atque ditionem concessit, semper illis reges, Tetrarchae, uectigales esse: populi, nationes, stipendia pendere: ceteri omnes, strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, uulgi sumus, sine gratia, sine auctoritate, his obnoxij, quibus si Respub. ualeret, formidini essemus. Itaque omnis gratia, potentia, honos, diuitiae apud illos sunt, aut ubi illi uolunt. Nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatem. Quae quousque tandem patiemini o fortissimi uiri? nonne emori per uirtutem praestat, quam uitam miseram, atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueritis, per dedecus amittere? Verum enim uero per Deum atque hominum fidem, uictoria in manu nobis est, uiget aetas animus ualet. contra, illis annis atque diuitijs, omnia consenuere. Tantummodo incepto opus est, cetera res ipsa expediet. Etenim quis mortaliu, cui uirile ingeniu est, tolerare pot illis diuitias superare, quas profundat in extruendo mari, et motibus coequadis,

nobis

* A fortitudine cum insinuatione.

ΓΥΩΜΗ

A possibili uel facili.

Nam praediuitijs eneruati sunt.

Exclamatio

Abutili.

nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse? Illos binas, aut amplius domos continuare, nobis Larē familiarem nusquam ullum esse? cum tabulas, signa, toreumata emunt, noua diruunt, alia ædificant. Postremo omnibus modis pecuniam trahunt, uexant, tamen summa libidine, diuitias suas uincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris æs alienū, mala res, spes multo asperior, denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? En illa, illa, quam sæpe optastis, libertas. Præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea uictoribus præmia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis quàm oratio mea uos hortentur, uel imperatore, uel milite me utimini: Neque animus, neque corpus aberit à uobis. Hæc ipsa ut spero, uobiscum unā consulagam, nisi forte animus me fallit, et uos seruire magis, quàm imperare parati estis? Postquam accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res, neque spes bona ulla, tametsi illis quietam uere magna merces uidebatur. Tamen postulauere plerique, ut proponeret, quæ conditio belli foret, quæ præmia armis peterent, quid ubique opis, aut spei haberēt? Tum Catilina polliceri tabulas nouas, proscriptionem locupletum, magistratus, sacerdotia, rapinas aliq; omnia quæ bellum atq; uictorum libido fert. Præter ea esse in Hispania citeriore Pisonem dicebat, in Mauritania cum exercitu P. Sittium Nucerinum

• Peroratio,
cum enumeratione eorum quæ animū facere debent.

Priuatim de officio suo.

• Exemplo Lu. Syllæ.

Nucerinum consilij sui participes. Petere consulatū C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem familiarem, & omnibus necessitudinibus circumuentum, cum eo se consule initium agendi belli facturum: adhuc maledictis increpabat omnes bonos, suorum unumquemq; nominans laudare, admonebat alium egestatis, alium cupiditatis suae, complures periculi, aut ignominiae, multos Syllanae uictoriae, quibus ea praedae fuerat. Postquam omnium animos alacris uidet, cohortatus, ut petitionē suam curae haberent, dimisit conuentum. Fuere ea tempestate, qui dicerent Catilinam oratione habita, cum ad iurandum populares sceleris sui addiceret, humani corporis sanguinem uino permistum in pateris circumtulisse. Inde cum post execrationem omnes degustassent, sicuti in solennibus sacris fieri consuevit, dicitur aperuisse consilium suum, atq; eo dictare, quo inter se magis fidi forent, alius alij tanti facinoris conscij: nonnulli ficta & haec, & multa praeterea existimabant esse ab his, qui Ciceronis inuidiam, quae postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum, qui poenas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parum comperta est. Sed in ea coniuratione fuit Qu. Curius natus haud obscuro loco, flagitij atq; facinoribus coopertus, quem censores senatus probri gratia amouerant. Huic homini non minor uanitas, quam audacia inerat: neq; reticere, quae audierat, neq; sua & ipse scelera occultare prorsus,

* Catilina humani corporis sanguinem uino permistum in pateris circumtulisse

De prodita coniuratione. Nō habebat rōem neq; facti neq; dicti.

B neq;

neq; dicere, neq; facere, quicquã pensi habebat. Erat ei cum Fulvia nobili muliere, stupri uetus consuetudo, cui cū minus gratus esset, quod inopia minus largiri poterat, repente glorians, maria monteisq; polliceri cœpit, & minari interdum ferro, nisi sibi obnoxia foret: postremo ferocius agitare, q̄ solitus erat. At Fulvia insolentia Curij caussa cognita, tale periculum Reip. haud occultū habuit, sed sublato authore, de Catilinæ coniuratione, quæ & quō audierat, compluribus narrauit. Ea res in primis studia hominum

Qua occasio
ne Catilina
cōsulatu fru
stratus sit.

*M. Tullius.
C. Antoni⁹
Coss.

Parat arma
Catilina.

*Mulieres in
comitatu Ca
tilinæ.

accendit, ad consulatum mandandum M. T. Cicero ni. Namq; antea pleraq; nobilitas inuidia aestuabat, & quasi pollui consulatum credebat, si eum, quãuis egregius, nouus homo adeptus foret. Sed ubi periculum aduenit inuidia, atq; superbia post fuere. Igitur Comitij habitis, consules declarantur M. Tullius et C. Antonius, quod factum primo populares coniurationis concusserat. Neque tamen Catilinæ furor minuebatur, sed indies plura agitare, arma per Italiani locis opportunis parare, pecuniam sua fide, aut amicorum sumptam mutuam, Fesulas ad Manlium quendam portare, qui postea princeps fuit belli faciūdi. Ea tēpestate plurimos cuiusq; generis homines ascisse sibi dicitur. Mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentes sumptus, stupro corporis tolerauerāt, post ubi ætas tantummodo quæstui, neq; luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande conflauerant. Per eas se Catilina credebat posse seruitia urbana sollicitare, ur

bera

sem incendere, viros earum uel adiungere sibi, uel interficere. Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpe uirilis audaciæ facinora commiserat. Hæc mulier genere atq; forma præterea uiro ac liberis, satis fortunata fuit, literis græcis & latinis docta, psallere & saltare elegantius, quàm necesse est probæ: multa alia, quæ instrumenta luxuriæ sunt: sed ei cariora semper omnia, quàm decus, atque pudicitia fuit. Pecuniæ an famæ minus parceret, haud facile discerneres: libidine sic accensa, ut sæpius peteret uiros, quàm peteretur, sed ea sæpe ante hac fidem prodiderat, creditum abiurauerat, cædis conscia fuerat, luxuria atq; inopia præceps abierat. Verum ingenium eius haud absurdum, posse uersus facere, iocum mouere, sermone uti uel modesto, uel molli, uel procaci, prorsus multæ facetiæ, multusq; lepos inerat. His rebus comparatis, Catilina nihilominus in proximum annum consulatum petebat, sperans si designatus foret, facile se ex uoluntate Antonio usurum. Neque interea quietus erat, sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni, neque illi tamen ad cauendum dolus, aut astutiæ deerant. Namque à principio sui consulatus multa pollicendo, per Fuluiam effecerat, ut Quin. Curius, de quo paulo ante memorauimus, consilia Catilinæ sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione prouinciæ perpulerat, ne cõtra Remp. dissentiret, circum se præsidia amicorum, atq; clientum occulte habebat. Postquàm dies comitiorum uenit, et

Personæ descriptio ualde de elegans.

*Instrumenta luxuriæ.

*Abiurare creditum.

Adparatus
belli.

Catilinæ neq; petitio, neq; insidiæ, quas consuli fecerat, prospere cessere, constituit bellum facere, & extrema omnia experiri: quoniam quæ occulte tentauerat, aspere fœdeq; euenerant. Igitur, C. Manlium Fesulas, atq; in eam partē Hetruriæ, Septimiū quendam Camertem in agrū Picenum, C. Iulium in Apuliam dimisit, præterea alium aliò, quem ubiq; opportunū sibi fore credebat. Interea Romæ multa simul moliri, consuli insidias tendere, parare incendia, oportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cū telo esse. Item alios iubere, hortari, uti semper intenti, paratiq; essent, dies noctesq; festinare, uigilare, neq; insomnia, neq; labore fatigari. Postremo ubi multa agitanti nihil procedit, rursus intempesta nocte coniurationis principes conuocat per M. Porciū Lecæcam, ibiq; multa de ignauia eorum questus, docet se Manlium præmisisse ad eam multitudinem, quam ad capienda arma parauerat. Item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent, seq; ad exercitū proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset, eū suis consilijs multum officere. Igitur perterritis ac dubitantibus cæteris, C. Cornelius eques Romanus operā suam pollicitus, & cum eo L. Vargunteius Senator, constituere ea nocte paulopost cum armatis hominibus, sicuti salutatum introire ad Ciceronem, ac de improviso domi suæ imparatum confodere. Q. Curtius, ubi intelligit, quantum periculum consuli impendeat, propere per Fuluiam Ciceroni dolum, qui
paras

C. Corne
lius.

parabatur, enunciat. Ita illi ianua prohibiti, tantum
 facinus frustra susceperant. Interea Manlius in He^{re} Facinus susci
 truria pleben sollicitare, egestate simul ac dolore in^{pere.}

iurie nouarum rerum cupidam, quod Syllae domina
 tione, agro, bonaq; omnia amiserat. Præterea latro
 nes cuiusq; generis, quorum in ea regione magna co
 pia erat, nonnullos ex Syllanis colonis, quibus libido,^{*Hetruriain}
 atq; luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerāt. famis latro^{nibus.}

Ea cum Cic. nunciarentur, ancipiti malo permotus,
 quod neq; urbem ab insidijs priuato consilio longi
 us tueri poterat, neq; exercitus Manlij quantus, aut
 quo consilio foret, satis compertum habebat, rem ad
 senatum refert, iam antea uulgi rumoribus exagita
 tam. Itaq; (quod plerumq; in atroci negotio solet)

senatus decreuit, ut darent operam consules, ne quid
 Resp. detrimenti caperet. Ea potestas per senatum^{*Ea forma}
 more Romano magistratui maxima permittitur, ex^{S. C. ultimæ}
 ercitus parare, bellum gerere: uercere omnibus^{semper neces}
 modis socios, atq; ciues, domi, militiaq; imperium, at^{sitatis fuit. Li}
 que iudicium summum habere, aliter sine populi ius^{uius; ab ur.}
 su nulli earum rerū consuli ius est. Post paucos dies^{condita. Cæ}
 belli ci.^{far Iuli. li. i.}

L. Senius senator, in senatu literas recitauit, quas Fe
 sulis allatas sibi dicebat, in quibus scriptum erat C.
 Manlium arma cepisse, cum magna multitudine ante
 te diem VI. Calend. Nouemb. simulq; (id quod in tali
 re solet) alij portenta, atq; prodigia nunciabant, alij
 conuentus fieri, arma portari, Capuæ, atq; in Apulia
 seruire bellum moueri. Igitur senatus decreto, Qu.

B iij Mars

•Sacrificulū
intelligit.
Id est, cū iā
redissent ex
suis prouin-
cijs.

•Minores
magistratus
præerāt ui-
gilijs.

†quam

•Lex Plau-
tia.

Martius rex Fesulas, Qu. Metellus Criticus in Apu-
liam, circumq; ea loca missi sunt. Hi utiq; ad urbem
imperatores erant impediti, ne triumpharent calu-
mnia paucorum, quibus omnia honesta, atq; inhones-
ta uendere mos erat. Sed prætores, Qu. Pompeius
Rufus Capuam, Qu. Metellus Celer in agrum Pice-
num, hisq; permissum est, uti pro tempore, atque pe-
riculo exercitum compararēt. Ad hoc si quis indica-
uisset de coniuratione, quæ contra Remp. facta erat,
præmium, seruo libertatem, & sestertia centum, libe-
ro impunitatem eius rei, & sestertiorū ducenta mil-
lia. Itemq; decreuere, uti gladiatoria familia Capua-
am, & in cætera municipi. distribuarentur pro cuius-
iusq; opibus. Romæ per totam urbem uigiliæ habe-
rentur, hisq; minores magistratus præessent. Qui-
bus rebus permota ciuitas, atque immutata urbis fas-
cies erat: ex summa letitia, atq; lasciuia, † quæ diu-
turna quies pepererat, repente omnis tristitia inuas-
sit, festinare, trepidare, neq; loco, neq; cuiquam homi-
ni satis credere, neq; bellum gerere, neq; pacem ha-
bere, suo quisq; metu pericula metiri. Ad hoc mulie-
res, quibus pro Reip. magnitudine belli timor insoli-
tus inceserat, afflictare sese, manus supplices ad coe-
lum tendere, miserari paruos liberos, rogitare deos,
omnia pauere, superbia atq; delitijs obmissis, sibi, pa-
triæq; diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem
illa mouebat, tæetsi præsidia parabātur. Et ipse Plau-
tia lege interrogatus erat ab L. Paulo. Postremo dis-
simulans

simulandi causa, et aut sui expurgandi, sicuti iurgio et
 lacepsitus foret, uenit in senatum, tū M. Tullius con-
 sul, siue praesentiam eius timens, siue ira commotus,
 orationē habuit luculentam, atq; utilem Reip. quam Oratio lucus
 postea scriptā edidit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut lenta M. Ci.
 erat paratus ad simulanda omnia, demisso uultu, uo-
 ce supplici, postulare à patribus coepit, ne quid de se
 temere crederent, ea familia ortum, ita ab adolescen-
 tia dicebat uitā instituisse, ut omnia bona in spe et ha-
 beret, neq; existimarent sibi patritio homini, cuius
 ipsius atq; maiorū plurima beneficia in plebem Ro.
 erant, perdita Rep. opus esse, cum eam seruaret M.
 Tullius inquilinus ciuis urbis Romae. Ad haec maledi-
 cta alia cum adderet, obstrepere omnes, hostem atq;
 paricidam uocare. Tum ille furibundus, quoniam
 quidem circumuentus, inquit, ab inimicis praecipit
 agor, incendium meum ruina restinguam. Deinde se
 ex curia domum proripuit. Ibi multa secum ipse uol-
 uens, quod neq; insidiae consuli procedebant, et ab
 incendio intelligebat urbem uigilijs esse munitam,
 optimum factu credens exercitum augere, ac prius
 quam legiones scriberentur, multa ante capere, quae
 bello usui forent, nocte intempesta cū paucis in Man-
 liana castra profectus est. Sed Cethego, atq; Lentulo
 ceterisq;, quorum cognouerat promptam audaciā,
 mandat, quibus rebus possent, opes factionis confir-
 ment, insidias consuli maturent, caedem, incendia,
 aliaq; belli facinora parent, sese propediem cum ma-

+haberent

Cicero in-
 quilinus ci-
 uis urbis
 Romae.

gno exercitu ad urbem accessurum. Dum hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos ad Q. Martium Regem mittit cū mandatis huiusmodi.

Legatorum
oratio.

DEos, hominesq; testamur Imperator, nos arma neq; contra patriam cepisse, neq; quo periculum alijs faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent, qui miseri, egentes, uiolentia, atq; crudelitate foeneratorū pleriq; patria, sed omnes fama, atq; fortunis expertes sumus. Neq; cuiquam nostrum licuit, more maiorum lege uti, neq; amisso patrimonio liberum corpus habere, tanta seuitia foeneratorum, atq; prætoris fuit. Sæpe maiores nostri miseri plebis Romanæ, decretis suis, inopia eius opitulati sunt. Ac nouissime memoria nostra propter magnitudinem æris alieni, uolentibus omnibus bonis, argētum ære solutum est. Sæpe ipsa plebs aut dominandi studio permota, aut superbia magistratuum armata, à Patribus secessit. At nos non imperium, neq; diuitias petimus, quarum rerum caussa, bella, atq; certamina inter mortales omnia sunt, sed libertatē, quā nemo bonus, nisi cum anima simul amittit. Te atq; Senatū obtestamur, ut consulatis miseris ciuibus, legis præsidium, quod iniquitas prætoris eripuit, restituantis, neue nobis eam necessitudinē imponatis, ut queramus, quo nam modo maxime ulti sanguinem nostrum, pereamus. Ad hæc Qu. Martius respondit, si quid à senatu petere uellent, ab armis discedant, Romanam supplices proficiantur, ea mansuetudine atq;

*In montē
sacrū & Auē
tinum.

atq; misericordia Senatum, & populum Romanum
semper fuisse, ut nemo unquam ab eo frustra auxiliū
petiuerit. At Catilina ex itinere plerisq; consulari-
bus, præterea optimo cuiq; literas mittit, se falsis cri-
minibus circumuentum, quoniam factioni inimico-
rum resistere nequiuerit, fortunæ cedere, Massiliam
in exilium proficisci, non quo sibi tanti sceleris con-
sciū esset, sed uti respub. quieta foret, neue ex sua cō-
tentione seditio oriretur. Ab his longe diuersas li-
teras, Qu. Catulus in Senatu recitauit, quas sibi no-
mine Catilinæ redditas dicebat: Earum exemplum
infra scriptum est.

L. Catilina Quinto Catulo salutem.

Egregia tua fides, re cogrita, grata mihi ma^s Exordium.
gnis in meis periculis, fiduciam commendatio-
ni meæ tribuit. Quamobrē defensionem in nouo con Occupatio.
filio non statui parare, satisfactionem ex nulla cons
scientia de culpa proponere decreui, quam mediusfi^s Narratio.
dius, licet ueram cognoscas, iniurijs contumelijsq;
cōcitatus, quod fructu laboris, industrieq; meæ pri-
uatus, statum dignitatis non obtinebam, publicam mi-
serorum causam pro mea consuetudine suscepi. Non
quin æs alienum meis nominibus ex possessionibus
soluere possem, cum & alienis nominibus liberali-
tas Aureliæ Orestillæ, suis, filiæq; copijs persolueret,
sed quod non dignos homines honore honestos uide-
bam, meq; falsa suspicione alienatum esse sentiebam,
hoc nomine satis honestas pro meo casu spes reliquæ

B V dignis

dignitatis conseruandæ sum secutus. Plura cum scribere uellem, nunciatum est mihi uim parari. Nunc Orestillam tibi commendo, tuæq; fidei trado, eam ab iniuria defendas, per liberos tuos rogatus, aueto. Sed ipse per paucos dies commoratus apud C. Flaminiū in agro Rheatino, dū ciuitatē antea sollicitatā ab eo armis exornat, cū fascibus, atq; alijs imperij insignibus, in castra ad Manliū contendit. Hæc ubi Romæ cōperta sunt, senatus Catilinā & Manliū hostes iudicat. Cæteræ multitudini diē statuit, anteq̄ sine fraude liceret ab armis discedere, præter rerū capitaliū condēnatis: præterea decernit uti consules delectum habeant. C. Antonius Catilinam cum exercitu persequi maturet, Cicero urbi præsidio sit. Ea tempestate mihi imperium P. R. multo maxime uisum est miserabile, cui cum ad occasum ab ortu solis, omnia domita armis parerent, domi otium, atque diuitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent, Fuere tamen ciues, qui seq; remq; Pub. obstinatis animis, perditum irent. Namque ex duobus Senatus decretis, ex tanta multitudine neq; præmio inductus, cōiurationem patrefecerat, neq; ex castris Catilinæ qui squā hominum discesserat. Tanta uis morbi, atq; uti tabes, plerosq; ciuium animos inuaserat. Neq; solū illis aliena mens erat, qui conscij coniuurationis fuerant. Sed omnino cuncta plebs nouarum rerum studio Catilinæ incepta probabat. Id adeo uidebatur more suo facere. Nam semper in ciuitate, quibus opes nullæ sunt, bonis inuis

Excursus, q̄
illorū tēpo-
ra & statū
deplorat.

Epiphone-
ma.

Seditionū
feminaria.

ni inuicem, nullo
optant, odio sum
turba atq; furore
regis atq; furore
ea uero præter
minium, per
predecessorū
ambigunt
domo ex parte
fixerant. Den
quod ex gregi
bant, alios in
agerent, sibi q
sperabat. Præ
mercede inopi
largitionibus
pratulerat. Et
alebant. Quo m
malis moribus
suluisset. Præter
proscripti, ho
erat, haud san
bant. Ad hoc qu
tium erat, p
ipsi malebant
nos in ciuitate
Pompeio, & M. C.
sua resistunt, q̄

nis inuident, malos extollunt, uetera odere, noua ex
 optant, odio suarum rerum mutari omnia student,
 turba atq; seditiōibus sine cura aluntur: quoniam
 egestas facile habetur sine damno. Sed urbana plebs
 ea uero præceps erat multis de causis. Primum o-
 mnium, qui ubiq; probro, atque petulantia maxime
 præstabant: item alij, qui per dedecora, patrimonijs
 amissis: postremo omnes, quos flagitium, aut facinus
 domo expulerat: hi Romam, sicuti in sentinam, con-
 fluxerant. Deinde multi memores Syllanæ uictoriæ,
 quod ex gregaribus militibus alios senatores uide-
 bant, alios ita diuites, ut regio uictu, atq; cultu etatē
 agerent, sibi quisque, si uictoria in armis foret, talia
 sperabat. Præterea iuuentus, quæ in agris manuum
 mercede inopiam tolerauerat, priuatis atq; publicis
 largitionibus excita, urbanum otium ingrato labori
 prætulerat. Eos atq; alios omnes malum publicum
 alebat. Quo minus mirandum est homines egentes,
 malis moribus, maxima spe Reip. iuxta ac sibi con-
 suluisse. Præterea, quorum uictoria, Syllæ parentes
 proscripti, bona erepta, ius libertatis imminutum
 erat, haud sanè alio animo belli euentum expecta-
 bant. Ad hoc quicumque aliarum, atque Senatus par-
 tium erant, conturbari Rempub. quam minus ualere
 ipsi malebant. Ideo malum id adeo multos post an-
 nos in ciuitatem reuerterat. Nam postquam Gn.
 Pompeio, & M. Crasso consulibus tribunitia pote-
 stas restituta est, homines adolescentes summā pote-
 statem

Ivcoj

Potius ieræ
legendum.*Roma sicuti
sentina.*Gregarij
milites.Nā Sylla ca-
uerat, ne ad
magistratus
admitterent
filij proscris-
ptorum.

statem nacti, quibus aetas, animusq; ferox erat, coepe-
 re Senatum criminando plebem exagitare: deinde
 largiendo, atq; pollicitando magis incendere. Ita
 ipsi clari, potentesq; fieri, contra eos summa ope ni-
 tebatur pleraq; nobilitas Senatus sub specie pro sua
 magnitudine. Namq; (uti paucis uerum absoluam)
 post illa tempora quicumq; Remp. agitauere, hones-
 tis nominibus, alij sicuti iura populi defenderent,
 pars quo Senatus authoritas maxima foret, bonum
 publicum simulantes, pro sua quisq; potentia certas-
 bant: neq; illis modestia, neque modus contentionis
 erat. Vtriq; uictoria crudeliter exercebat. Sed post
 quam Gn. Pompeius ad bellum Maritimum, atq; Mi-
 thrydaticum missus est, plebis opes imminuta, pauco-
 rum potentia creuit. Hi magistratus, prouincias, ali-
 aq; omnia tenere. Ipsi innoxij, florentes, sine metu
 aetatem agere: ceterosq; iudicijs terrere, quo ple-
 bem in magistratu placidius tractarent. Sed ubi pri-
 mu dubijs rebus + nouandis spes oblata est, uetus cer-
 tam animos eorum arrexit. Quod si primo praelio
 Catilina superior, aut aequa manu discessisset, pro-
 fecto magna clades, atq; calamitas Remp. oppressis-
 set: neq; illis, qui uictoriam adepti forent, diutius ea
 uti licuisset, quin defessis et exanguibus, qui plus pos-
 set imperium, atq; libertatem extorqueret. Fuere ta-
 men extra coniurationem complures, qui ad Cati-
 linam initio profecti sunt. In his erat Fuluius Sena-
 toris filius, quem retractum ex itinere parens iussit
 necari

¶ Nouadi.

Haecenus ex-
 currit in tra-
 ctandam oc-
 casione cur-
 ta aequam
 plebe habue-
 rit Catilina.

necari. iisdem temporibus Romæ Lentulus sicuti Ca-
 tilina præceperat, quoscunque moribus aut fortu-
 na nouis rebus idoneos credebat, aut per se aut per
 alios sollicitabat: neque solum ciues, sed cuiuscunque
 modi genus hominũ, quod modo bello usui foret. Igi-
 tur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti lega-
 tos Allobrogum requirat, eosq; si possit, impellat ad
 societatem belli, existimans publice, priuatimq; ære
 alieno oppressos: præterea quod natura Gallica gēs *Galli natu-
 bellicosa esset, facile eos ad tale consilium adduci pos-
 se. Umbrenus quod in Gallia negociatus erat, plerisq; ^{ra bellicosi.}
 que principibus ciuitatum notus erat, atq; eos noue ^{Mercaturā}
 rat. Itaq; sine mora ubi primum legatos in foro con- ^{olim Romæ.}
 spexit, percontatus pauca de statu ciuitatis, et quasi ^{equites exer-}
 dolēs eius casum, cœpit requirere, quem exitum tan- ^{cebant.}
 tis malis sperarent. Postquã illos uidet queri de auar-
 ritia magistratuũ, accusare Senatum, quod in eo aus-
 xilij nihil esset, miserijs suis remedium, mortem expe- ^{*Remedium}
 ctare. At ego, inquit, uobis, si modo uiri esse uultis, ^{miseriarum}
 rationē ostendam, qua tãta ista mala effugiatis. Hæc ^{mors.}
 ubi dixit, Allobroges in maximã spem adducti, Um-
 brenum orare, ut sui misereretur, nihil tam aspe-
 rum, neque tam difficile esse, quod non cupidissime
 facturi essent, dum ea res ciuitatem ære alieno libe-
 raret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quod fo- ^{*D. Brutus}
 ro propinqua erat, neq; aliena consilij propter Sema-
 proniam. Nam tum Brutus ab Roma aberat. Præ-
 terea Gabinium accersit, quo maior authoritas ser-
 moni

*Q. Fabius
Sanga.

Consilia per
dendæ urbis
& inferendi
belli.

moni inesset. Eo præsente coniurationem aperit, nominat socios. Præterea multos cuiusq; generis innocios, quo legatis animus amplior esset. Deinde eos pollicitos operam suam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quid nam consilij caperent. In altera parte erat æs alienū, studiū belli, magna merces in spe uictoriæ: at in altera maiores ope, tuta consilia, pro incerta spe certa præmia. Hæc illis uolentibus tandē, uicit fortuna Reip. Ita Q. Fabius Sanga, cuius patrociniū plurimū ciuitas utebatur, rē omnem uti cognouerant, aperiūt. Cicero per Sangā consilio cognito, legatis præcepit, ut studium coniurationis uehementer simulent, cæteros addeant, bene polliceantur, dentq; operam, uti eos quàmmaxime manifestos habeant: iisdem ferè temporibus, in Gallia citeriore, atq; ulteriore, item in agro Piceno, Brutio, Apulia motus erat. Namq; illi, quos ante Catilina dimiserat, inconsulte, ac ueluti per demētiam, cuncta simul agebant nocturnis consilijs, armorum, atq; telorū portationibus, festinando, agitando oīa, plus timoris, q̄ periculi effecerant. Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex S. consulto, cognita caussa, in uincula coniccerat. Item in citeriore Gallia C. Murena, qui ei prouinciæ legatus præerat. At Romæ Lætulus cū cæteris, qui crāt coniurationis principes, paratis, ut uidebatur, magnis copijs, constituerat, ut cū Catilina in agrū Fesulanū cum exercitu uenisset, L. Bestia Tri. Ple. concione habita, quereretur

reretur de actionibus Ciceronis, belliq; grauissimi in
 uidiã optimo consuli imponeret. Eo signo, proxima
 nocte, cetera multitudo coniurationis suũ quisq; ne-
 gotium exequeretur, sed ea diuisa hoc modo dicebã-
 tur. Statilius et Gabinius uti cũ magna manu, duode-
 cim simul opportuna loca urbis incenderent, quo tu-
 multu facilior aditus ad consulẽ, ceterosq; quibus in-
 sidie parabantur, fieret. Cethegus Ciceronis ianuam
 obsideret, eumq; ui aggredieretur. Alius aut aliũ. Sed
 filij familiarum, quorum ex nobilitate maxima pars
 erat, parentes interficerent, simul cæde, & incēdio
 percussis omnibus, ad Catilinã crũperent. Inter hæc
 parata, atq; decreta, Cethegus semper querebatur
 de ignauia sociorũ, illos dubitando, & dies prolata-
 do, magnas opportunitates corrumpere, facto non
 consulto in tali periculo opus esse, seq; si pauci adiu-
 uarent, languentibus alijs, impetum in curiam factu-
 rum. Natura ferox, uehemens, manu promptus erat.
 Maximum bonum in celeritate putabat. Sed Allobro-
 ges ex præcepto Ciceronis per Gabinium ceteros
 conueniunt, ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cas-
 sio postulant iusurandum, quod signatum ad Ciues
 perferant, aliter haud facile eos ad tantum negotiũ
 impelli posse. Ceteri nihil suspicantes dant. Cassius
 semet eò uenturum breui pollicetur, ac paulo ante le-
 gatos, ex urbe proficiscitur. Lentulus cum his Titũ
 Vulturium quendam Crotoniensem mittit, ut Allo-
 broges, priusquam domum pergerent, cum Catilina,

*Munia con-
iuratorum.

Id est, nisi illi
intellexis-
sent rem ces-
tam esse.

data

data atque accepta fide, societatem confirmarent. Ipse Vulturtio literas ad Catilinam dat, quarum exemplum infra scriptum est.

Q Vi sim, eo quem ad te misi cognosces, fac cogites in quanta calamitate sis, & memineris te uirum esse. Consideres quid tuæ po-

FRONTIN

stulent rationes. Auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis. Ad hæc mandata uerbis dat, cum ab sena-

Voluit enim ciuium causam uideri, quã agerët, proinde cū seruis coican da nō uidebatur, q̄ res minus suspecta esset.

• Allobroges per insidias capti.

tu hostis iudicatus sit, quo consilio seruitia repu-

diet. In urbe parata esse quæ iusserat, ne cunctetur

ipse propius accedere. His rebus ita actis, constitus

ta nocte, qua proficiscerentur, Cicero per legatos

cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, & C. Prompti-

nio prætoribus imperat, ut in ponte Miluio per insi-

dias Allobrogum comitatus deprehendant. Rem os-

mnem aperit, cuius gratia mittebantur. Cætera uti

facto opus sit, ita agant, permittit illis homines mili-

tares, sine tumultu præsidij collocatis, sicuti præce-

ptum erat, occulte pontem obsident. Postquam ad id

loci legati cum Vulturtio uenerunt, & simul utrin-

que clamor exortus est, Galli cito cognito consilio,

sine mora prætoribus se tradunt. Vulturtius primo

cohortatus cæteros, gladio se à multitudine defen-

dit, deinde ubi à legatis desertus est, multa prius de

salute sua Promptinium obtestatus, quod ei notus

erat, postremo timidus, ac uitæ diffidens, uelut hosti-

bus sese prætoribus dedit. Quibus rebus confectis,

omnia propere per nuncios consuli declarantur. At

illum

illū ingens cura, atq; letitia simul occupauere. Nam letabatur intelligens, coniuratione patefacta, ciuitatem periculis ereptam esse. Porro autē anxius erat, dubitans in maximo scelere tantis ciuibus deprehensis, quid facto opus esset, pœnam illorum sibi oneri, impunitatem perdundæ Reip. fore credebat. Igitur confirmato animo uocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemq; Q. Ceparium Terracinensem, qui in Apuliam ad concitanda seruitia proficisci parabat, cæteri sine mora ueniunt. Ceparius paulo ante domo egressus, cognito indicio, ex urbe profugerat. Consul Lentulum, quod prætor erat, ipse manu tenens in Senatum perducit. Reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ uenire iubet, eò Senatum aduocat, magnaq; frequentia eius ordinis, Vulturium cum legatis introducit. Flaccum prætorem scrinium cum literis, quas à legatis acceperat, eodem afferre iubet. Vulturius interrogatus de itinere & de literis, postremo quid, aut qua de causa consilij habuisset. Primo fingere, alia dissimulare de coniuratione: post, ubi fide publica dicere iussus est, omnia uti gesta erant, aperit: docetq; se paucis ante diebus à Gabinio, & Cepario socium accisum, nihil amplius scire, quàm legatos, tantummodo audire solitum, ex Gabinio, P. Antonium, Seruium Syllam, L. Vargunteium, multos præterea in ea coniuratione esse. Eadem Galli fatentur. At Lentulum dissimulantem coarguunt, præter literas sermonibus, quos

Futurum ut se magna inuidia oneraret si de tantis ciuib. sumpsisset suppli-
ciū: id qd & postea consul Piso proscripto Cicerone interro-
gat⁹ sniam, respondit, si bi nimitū cru-
delem uideri in ciues.

Fide publica dicere, mit-
geleit.

bus, quos ille habere solitus erat ex libris Sybillinis, regnum Romæ tribus Cornelijs portendi, Cinnam atq; Syllam antea, se tertium esse, cui fatum foret urbis potiri. Præterea ab incenso Capitolio, illum esse xx. annū, quem sæpe ex prodigijs Aruspices respondissent bello ciuili cruentū fore. Igitur perlectis literis cum prius omnes signa sua cognouissent, Senatus decreuit, uti abdicato magistratu Lētulus, itemq; cæteri in liberis custodijs haberētur, itaq; Lētulo Spintheri, qui tū ædilis erat, Cethegus Quinto Cornificio, Statilius C. Cæsari, Gabinius M. Crasso, Ceparius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Gn. Terentio senatori traduntur. Interea plebs cōiuratione patefacta, quæ primo cupida nouarum rerū bello nimis fauebat, mutata mente, Catilinæ consilia execrari, Ciceronem ad cœlum tollere, ueluti ex seruitute erepta, gaudiū atq; letitiam agitabat. Namq; alia belli facinora, prædæ magis, quàm detrimento fore. Incendiū uero crudele, immoderatū, ac sibi maxime calamitosum putabat, quippe cui omnes copię in usu quotidiano, & cultu corporis erant. Post eum diem quidā Lucius Tarquinius ad senatū adductus erat, quem ad Catilinam proficiscentem retractum ex itinere aiebant. Is cū se diceret indicaturū de coniuratione, si fides publica data esset, iussus à consule, quæ sciret edicere, eadē ferè, quæ Vulturcius, de paratis incendijs, de cæde bonorum, de itinere hostium senatum edocet. Præterea se missum à Mar. Crasso,

qui

Signa sua. i.
figilla.
*Coniurati
coniiciuntur
in carcerē.

qui Catilinæ nunciaret, ne eū Lentulus, & Cethegus
 alijq; de coniuratione deprehensi terrerēt. Eoq; ma-
 gis properaret ad urbem accedere, quò cæterorum
 animos reficeret, & illi facilius e periculo eriperen-
 tur. Sed ubi Tarquinius Crassum nominauit hominē
 nobilem, maximis diuitijs, summa potentia: alij rem
 incredibilē rati, pars, tametsi uerū existimabant, ta-
 men quia in tali tempore tanta uis hominis magis le-
 niunda, quàm exagitanda uidebatur, pleriq; Cras-
 so ex priuatis negotijs obnoxij, conclamant indis-
 cem falsum esse, deq; ea re postulant, uti referatur.
 Itaq; consulente Cicerone, frequens senatus decre-
 uit, Tarquinij indicium falsum uideri, eumq; in uin-
 culis retinendum, neq; amplius potestatem sui facun-
 dam faciendi, nisi de eo indicaret, cuius consilio tan-
 tam rem esset mentitus. Erant eo tempore, qui exis-
 timarent indicium illud à P. Antonio machinatum,
 quo facilius appellato Crasso per societatem periculus
 li, reliquos illius potentia tegeret. Alij Tarquini-
 um immissum à Cic. aiebant, ne crassus more suo sus-
 cepto malorum + patrociniō Rempub. conturbaret.
 Ipsum Crassum ego postea prædicantem audiui, tan-
 tam illam contumeliam sibi à Cic. paratam. Sed iisdē
 temporibus Qu. Catulus, & Gn. Piso neq; precibus
 neq; gratia, neque precio Cicer. impellere potuerē,
 uti per Allobroges, aut per alium indicem C. Cæs-
 sar falso nominaretur. Namq; uterq; graues inimici
 tias cum illo exercebant. Piso oppugnatus in iudi-

*Crassus no-
 minatus in-
 ter coniura-
 tos.

Vt referatur
 de indice, ha-
 berine indi-
 cis loco, aut
 pro uero de-
 beat.

+patrociniō

*Inimicitia
 Catuli & Pi-
 sonis cum
 Cæsare.

cio pecuniarum repetundarum, propter cuiusdam Transpadani supplicium iniustum. Catulus ex petitione pōtificatus odio incensus, quod extrema ætate maximis honoribus usus, ab adolescentulo Cæsare uictus discesserat. Res autem opportuna uidebatur,

Simile uero quod is priuatim egregia liberalitate, publice maximis muneribus grandem pecuniam debebat. Sed ubi consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi sigillatim circumuendo, atque ementiendo, quæ se ex Vulturio, aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi inuidiam conflauerant, usque adeo, ut nonnulli equites Rom. qui præsidij causa cū telis erant, circum ædem Concordiæ, seu periculi magnitudine, seu animi mobilitate impulsī, quo studium suum in Rep. clarius esset, egredienti ex Senatu Cæsari gladio minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & Tito Vulturio, cōprobato eorum indicio, præmia decernuntur, Libertini & pauci ex cliētibus Lentuli, diuersi itineribus opifices, atque seruitia in uicis ad eum eripiendum sollicitabant. Partim exquirebant duces multitudinum, qui precio Rempub. uexare soliti erant. Cestheus autem per nuntios, familiam, atque libertos suos electos, & exercitatos orabat in audaciam, ut grege facto cum telis ad sese irrumperent. Consul ubi ea parari cognouit, dispositis præsijs, uti res atq; tempus monebat, conuocato Senatu refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant.

Qui ex seruis manumissi sunt, Libertini dicuntur.

Sed

Sed eos paulo ante frequens Senatus iudicauerat cōtra Remp. fecisse. Tunc D. Iunius Syllanus, primus sententiam rogatus, quod eo tempore consul designatus erat, de his qui in custodijs tenebantur, & praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Qu. Annio, si deprehēsi forent, supplicium sumendum decreuerat. Isque postea permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Tiberij Neronis iturum se dixerat, quod de ea re, praesidijs additis, referendum esse se cōsuerat. Sed Caesar, ubi ad eum uentū est, rogatus à consule sententiā, huiuscemodi uerba locutus est.

* Morē rogādarū sententiarū. Vide in Gel. li. 4. cap. 10. Id est, se simpliciter probaturum sententiam.

CAESARIS ORATIO.

OMneis homines. P. C. qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia uacuos esse decet. Haud facile animus uerum prouidet, ubi illa officium, neque quisquam omnium libidini simul & usui paruit: ubi intenderis, ingenium ualet, si libido possidet, ea dominatur, animus nihil ualet. Magna mihi copia est memorandi. P. C. qui reges, aut qui populi, ira aut misericordia impulsī, male consuluerunt. Sed ea malo dicere, quae maiores nostri contra libidinem animi sui, recte atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum rege Perse gessimus, Rhodiorum ciuitas, magna atque magnifica, quae Po. Ro. opibus creuerat, infida atque aduersa nobis fuit. Sed postquam bello confecto de Rhodijs consultum est, maiores nostri ne quis diuitiarū magis, quam iniuriæ causa bellum inceptum diceret,

Insinuatio qua simul suspicionem cōceptam de se purgat, et ad equitatē iudicium animos deflectit.

* Odio & amicitia uacare debēt qui de rebus dubijs cōsultāt.

Rhodiorum ciuitas opulentissima.

*Ab mydys
et phoenice
Smyrna*

¶ Ita impunitos eos dimiserunt. + Item bellis Punicis omnibus, cum saepe Carthaginenses in pace, & per inducias multa nefaria facinora fecissent, nunquam ipsi per occasionem talia fecere, magis, quid se dignum foret, quam quod in illos iure fieri posset, querebant. Hoc item uobis providendum est. P.C. ne plus

Propositio.

Schema quo eleuat auctoritatem aliorum, qui contra coniuratos dixerant sententias liberiores.

Cuius graues uidentur suae iniuriae. Primum argumentum a decoro personae, uos qui in imperio,

apud uos ualeat P. Lentuli, & ceterorum scelus, quam uestra dignitas, neue magis irae uestrae consulatis, quam fame. Nam si digna poena pro factis eorum reperiretur, nouum consilium approbo. Sin magnitudo sceleris omnium ingenia exuperat, his utendum censeo quae legibus comparata sunt. Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt, compositae ac magnifice casum Reip. miserati sunt, quae belli saeuitia esset, quae uictis acciderent, enumerauere: rapi uirgines, pueros, diuelli liberos a complexu parentum, matres familiarum pati, quae uictoribus collibuisse, Phana, atque domos spoliari, caedem, incendia fieri. Postremo armis, cadaueribus, cruore atque luctu omnia compleri. Sed per deos immortales, quod illa oratio pertinuit, an ut uos infestos coniurationi faceret? scilicet quem res tanta, atque tam atrox non permouit, eum oratio accenderet? non ita est, neque cuiquam mortalium iniuriae suae paruae uidentur, multi eas grauius aequo habuere. Sed alijs alia licentia est. P.C. qui demissi in obscuro uitam agunt, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt, fama atque fortuna eorum pares sunt: qui magno imperio praediti, in excelsa aetate

tenent

tem agunt, eorum facta cuncti mortales nouere. Ita in maxima fortuna minima licentia est, neque studere, neque odisse, sed minime irasci decet. Quae apud + alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia atq; crudelitas appellatur. Equidem ego sic existimo. P. C. omnes cruciatus minores, quam facinora aliorum esse. Sed pleriq; mortales postrema meminere, & in hominibus impijs sceleris eorum obliti, differunt de poena, si ea paulo saeuior fuerit. D. Syllanum uirum fortem atque strenuum certe scio, quae dixerit, studio Reip. dixisse, neq; illum in tanta re gratiam, aut inimicitias exercere, eos mores, eamq; modestiam uiri cognoui. Verum sententia eius non uidetur mihi crudelis. Quid enim in tales hoies crudele fieri potest? sed aliena a Republica nostra uidetur. Nam profecto aut metus, aut iniuria te subegit Syllane consulem designatum, genus poenae nouum decernere. De timore autem superuacaneum est differere, cum praesertim diligentia clarissimi uiri consulis tanta sint praesidia in armis. De poena possum equidem dicere, id quod res habet, in luctu atq; miserijs, mortem arumnarum requiem, non cruciatum esse, eam cuncta mortalium mala dissoluere, ultra neq; curae, neq; gaudio locum esse. Sed per Deos immortales quam obrem in sententiam non addidisti, uti prius uerberibus in eos animaduenteretur? an quia lex Portia uetat, aut aliae leges? Item condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent. An quia gra-

etiam iusta poenam temperare conuenit, ne crudelitas esse uideatur, potius quam poena.

+ illos.

A conditione poenae q. d. quod uti hoc genere poenae nolint, non consilium iuratorum causa sed rei pub. causa nolunt.

* Mors omnia mortalium mala dissoluit.

• Cuius Ro-
manū uerbe-
ribus nō cēdi.

A consequē-
tibus.

Ab exēplo.
• Triginta
tyrāni Athe-
niensium.

Aliud exem-
plum.
• Damasippus
• Syllę pro-
scriptio.

uius est uerberari quā necari? Quid aut acerbū aut
nimis graue est in homines tanti facinoris conui-
ctos? Sim quia leuius est, quī conuenit in minori ne-
gotio legem timere, cum eam in maiori neglexeris?
At enim quis reprehendet, id quod in paricidas Rei
pub. decretum crit? tempus, dies, fortuna, cuius libi-
do gentibus moderatur, illis merito accidet quicquid
euenerit. Ceterum uos Patres. C. quid in alios status-
tis, consyderate. Omnia mala exempla, ex bonis ini-
tjis orta sunt. Sed ubi imperium, ad ignaros ciues,
aut minus bonos peruenit, nouum illud exemplum
ab dignis & idoneis, ad indignos & non idoneos
transfertur. Lacedæmonij deuictis Atheniensibus
triginta uiros imposuere, qui Remp. eorum tracta-
rent. Hi primo cœpere pessimum quenque, & omni-
bus inuisum indemnatum necare. Ea populus letas-
ri, merito dicere fieri. Post ubi licentia paulatim cre-
uit, iuxta bonos & malos libidinoſe interficere, cæ-
teros metu terrere. Ita ciuitas seruitute oppressa,
stultæ letitiæ graues pœnas dedit. Nostra memoria
uictor Sylla, cum Damasippum & alios huiuscemo-
di, qui malo Reip. creuerant iugulari iussit. Quis nō
factū eius laudabat? homines scelestos & factiosos,
qui seditiōibus Remp. exagitaauerant, merito neca-
tos aiebant. Sed ea res, magnæ initium cladis fuit.
Nam uti quisque, aut domum aut uillam, postremo
uas, aut uestimentum alicuius concupiuerat, dabat
operam, ut is in proscriptorū numero esset. Ita illi,
quibus

quibus Damasippi mors letitiæ fuerat, paulopost ipsi trahebantur, neque prius iugulandi finis fuit, quàm Sylla omnes suos diuitijs expleuit. Atque ego hoc nō in M. Tullio, neq; his temporibus uereor, sed in magna ciuitate multa & uaria ingenia sunt. Postest alio tempore, alio consule, cui item exercitus in manu sit, aliquid falsum pro uero credi, ubi hoc exemplo per Senatus decretum, consul gladium eduxerit, quis illi finem statuet? aut quis moderabitur? Maiores nostri Patres. C. neq; consilij, neq; audaciæ unquam eguere: neq; illis superbia obstabat, quo minus aliena instituta, si modo proba erant, imitarētur. Arma atq; tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratuum, à Thuscis pleraq; sumpserunt. Postremo quod ubiq; apud socios aut hostes idoneum uidebatur, cum summo studio domi exequēbatur. Imitari, quàm inuidere bonis malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, uerberibus animaduerebant in ciues, de cōdemnatis summum supplicium sumebant. Postquàm Resp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones ualere, circumueniri innocentes, alia huiuscemodi fieri cœpere, tūc lex Portia, aliæq; leges paratæ sunt, quibus legibus exilium damnatis permissum est. Hanc ego causam. P. C. quo minus nouum cōsiliū capiamus, in primis magnam puto. Profecto uirtus, atq; sapientia maior in illis fuit, qui ex paruis opibus tantum imperium fecere, quàm in nobis, qui ea bene parta uix retinemus. Placet igitur, eos

Occupatio.

A maiorum exemplo.

*Arma à Samnitibus, insignia magistratuum à Thuscis. Vide Liuiū & Valeriū Maximum.

Peroratio.

Occupatio.

C V tur, eos

tur, eos dimitti, & augeri exercitum Catilinae? Minime. Sed ita censeo, publicandas eorum pecunias, ipsos in uinculis per municipia habendos, quae maxime opibus ualent. Ne quis de his postea ad senatum referat, neue cum populo agat. Qui aliter fecerit senatum existimare, eum contra Rempub. & sa-

• Obtinisset
Caesar trans-
ductis ad se
pluribus, ni-
si labentē or-
dinē confir-
masset

Attētos red-
dit à magni-
tudine caus-
sae simul re-
prehendens
omnium su-
periorum
orationes.

Scilicet, quae
maxime fa-
ceretis, si esse-
tis boni ci-
ues.

lute[m] omnium facturum. Postquam Caesar dicendi finem fecit, ceteri uerbo, alius alij uarie assentiebantur. At M. Portius Cato rogatus sententiam, huiusce modi habuit orationem.

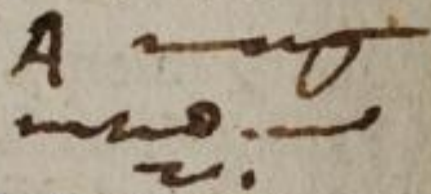
ORATIO M. CATONIS.

Longe alia mihi mens est P. C. cum res, atq; pericula nostra considero, & cū sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Illi mihi differuisse uidentur, de poena eorum, qui patriae, parentibus, aris atq; focis suis bellum parauere. Res autem monet, cauere ab illis magis, quàm quid in illos statuamus, consultare. Nam cetera maleficia, tum persequare ubi facta sunt: hoc nisi prouideris, ne accidat, ubi euenit, iudicia frustra implores. Capta urbe, nihil fit reliqui uictis. Sed per Deos immortales uos ego appello, qui semper domos, uillas, signa, tabulas uestras pluris, quàm Rempub. fecistis, si ista cuiuscunque modi sint quae amplexamini, retinere: si uoluptatibus uestris otium praebere uultis, expergiscimini aliquando, & capeſſite Rempub. Non nunc agitur de uectigalibus, neque de sociorum iniurijs, libertas & anima nostra in dubio est. Saepe numero, P. C. multa uer-
ba in

ba in hoc ordine feci, sepe de luxuria atq; auaritia nostrorum ciuium questus sum, multosq; mortales ob eam causam aduersos habeo, qui mihi atque animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius libidini malefacta condonabam. Sed ea tametsi uos parui pendebatis, tamen Respubli. firma erat, opulentia negligentiam tolerabat. Nunc uero non id agitur, bonis ne an malis moribus uiuamus, neque quantum, aut quam magnificum imperium Romani populi sit. Sed haec, cuiuscunque modi uidentur, nostra an nobiscum una hostium, futura sint, hic mihi quisquam mansuetudinem, & misericordiam nominat? Iam pridem equidem nos uera uocabula rerum amisimus, quia bona aliena largiri liberalitas, malorum rerum audacia fortitudo uocatur, eo Respub. in extremo sita est. Sint sane quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus aerarij. Ne illi sanguinem nostrum largiantur, & dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnes perditum eant. Bene & cōposite. C. Caesar paulo ante in hoc ordine de uita & morte differuit, credo falsa existimans ea quae de inferis memorantur, diuerso itinere malos à bonis, loca tetra, inculta, foeda atq; formidolosa habere. Ita que censuit pecunias eorū publicandas, ipsos per municipia in custodijs habendos, uidelicet timens, ne si Romae sint, aut à popularibus coniurationis, aut à multitudine conducti, per uim eripiantur. Quasi

uero

*Gratiam facere delicti.

A

A tempore.

Reiectio.

*Vitiorum quaedam speciosa uocabula.

Mutatio nominis.

Concessio.

Propositio cōtinens narrationem sententiae Caesaris.

uero mali, atq; scelesti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam sint, aut non ibi plus posset audacia, ubi ad defendendum opes minores sunt. Quare uanum equidem hoc consilium est, si periculum ex illis metuit, si in tanto omnium metu solus non timet, eo magis refert, me mihi, atq; uobis timere. Quare cum de P. Lentulo, ceterisq; statuetis, pro certo habetote, uos simul de exercitu Catilinae, & de omnibus coniuratis decernere. Quanto uos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit. Si paululum modo uos languere uiderint, iam omnes feroces aduerunt. Nolite existimare maiores nostros armis Rēp. ex parua magnam fecisse: si ita res esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus, quippe sociorum, atq; ciuium, praeterea armorum, atque equorum maior nobis copia, quam illis est. Sed alia fuere, quae illos magnos fecere, quae nobis nulla sunt. Domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neq; delicto, neq; libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam, atq; auaritia, publice egestatem, priuatim opulentiam, laudamus diuitias, sequimur inertiam. Inter bonos & malos nullum discrimen est. Omnia uirtutis praemia ambitio possidet: neque mirum, ubi uos separatim sibi quisque consilium capitis, ubi domi uoluptatibus, hic pecuniae, aut gratiae seruitis. Eo fit, ut impetus fiat in uacuum Remp. Sed ego haec omitto. Coniurauere nobilissimi ciues patriam incendere, Gallorum gentem infestissimam

Roma

Argumenta
tur p̄ diuersa
sentētia à cō
sequētibus. i.
ab expecta
tione huius
iudicij.

ΓΥΩΜΗ
Qualē oportet esse bene cōstitutā ciuitatem.

επιβάτος à circumstantijs.

Romano nomini ad bellum accersunt. Dux hostium cum exercitu supra caput est: uos cunctamini, etiam nunc et dubitatis, quid intra moenia deprehensis hostibus faciatis? Misereamini censeo, deliquere homines adolescentuli per ambitionem, atque etiam armatos dimittatis. Næ ista uobis mansuetudo, et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam conuertetur. Scilicet res ipsa aspera est, sed uos non timetis eam, imò uero maxime. Sed inertia et mollitia animi, alius alium expectantes cunctamini, uidelicet Dijs immortalibus confisi, qui hanc Rempu. in maximis sæpe periculis seruauerunt. Non uotis neque supplicijs muliebribus auxilia deorum parantur: uigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt. Vbi socordiae te, atque ignauiae tradideris, nequicquam Deos implores: irati, infestique sunt. Apud maiores nostros Aulus Manlius Torquatus, bello Gallico filium suum, quod is contra Imperium in hostem pugnauerat, necari iussit, atque ille egregius adolescens, immoderate fortitudinis, morte poenas dedit. Vos de crudelissimis paricidis quid statuatis cunctamini? uidelicet cætera uita eorum huic sceleri obstat. Verum parcite dignitati Lætuli, si ipse pudicitiae, si fame suae, si Dijs, aut hominibus unquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentiae, nisi iterum iam patriæ bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Cæpario loquar? quibus si quidquam pensi unquam fuisset, non ea consilia de Rep. habuissent. Postremo, P.

C. si

εἰς πῶντα.

Occupatio.

*Vna cum dijs mouenda est manus: ut in puerbio est.

ΓΥΩΜΗ

Ab exemplo adeoque à maiore.

*Genutium Metium. Liuius ab urbe condita li. 8.

A psona quod de eis expectandum sit si dimittatur.

Si Resp. tantum malum perferre posset.

Orationis finis.

Censere proprie Senatus uerbū fuit.

Quod mihi argumentū erat, uiribus non confutatum imperium.

*Cū Gallis non pro gloria sed salute pugnatum est, ut in Iugur.

C. si me hercle peccato locus esset, facile paterer uos ipsa re corrigi, quoniam uerba mea contempnitis. Sed undique circumuenti sumus. Catilina cum exercitu in faucibus urget. Alij intra moenia, atq; in sinu urbis sunt hostes: neque parari neque consuli quicquam potest occulte, quo magis properandum est. Quare ita censeo, cum nefario consilio sceleratorum ciuium Resp. in maxima pericula uenerit, hiq; iudicio T. Vulturij, & legatorum Allobrogum conuicti, confessiq; sint, cædem, incendia, aliaq; se foeda, atque crudelia facinora in ciues, patriamq; parauisse, de confessis sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum. Postquam Cato assedit, consulares omnes, itemq; Senatus magna pars, sententiam eius laudant, uirtutem animi ad coelum ferunt. Alij alios increpantes, timidus uocant. Cato Magnus, atque clarus habetur. Senatus decretum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi multa legenti, multaq; audienti, quæ populus Romæ domi, militiq; mari, atque terra præclara facinora fecit, forte libuit attendere, quæ res maxime tanta negotia sustinisset. Sciebam sæpenumero Po. Rom. parua manu cum magnis legionibus hostium contemdisse, cognoueram paruis copijs bella gesta cum opulentis Regibus. Ad hoc sæpe fortunæ uiolentiam tolerauisse, facundia Græcos, gloria belli Gallos, Romanos ante fuisse. Ac mihi multa agitanti constabat, paucorum ciuium egregiam uirtutem cuncta patrauisse.

uere, magis
non pauca
defidia ciuium
dine sua
stent ab
statibus
fuit. Sed
rius fu
quoniam
consilium
ingenio p

Igitur
fuerit
alij. Cæ
batur, in
misericor
tem add
do, Cato
ro miser
Illius fa
Cæsar in
tius an
re, quod
exercitum
enitescere
coris, sed m

uisse, eoq; factum, uti diuitias paupertas, multitudi- RV 60, 1118
nem paucitas superaret. Sed postquam luxu, atque
desidia ciuitas corrupta est, rursus Respu. magnitu-
dine sua Imperatorum, atque magistratum uitia su-
stentabat. Ac ueluti effœta parentum multis tempe-
statibus, haud sanè quisquam Romæ uirtute magnus
fuit. Sed mea memoria ingenti uirtute, diuersis mo-
ribus fucere duo uiri M. Cato, & C. Caesar, quos
quoniam res obtulerat, silentio præterire non fuit
consilium, quin utriusq; naturam & mores, quantum
ingenio possem, aperirem.

COMPARATIO M. CA-
tonis, & C. Caesaris.

Igitur his genus, ætas, eloquentia propè equalia
fucere. Magnitudo animi par, item gloria, sed alia
alij. Caesar beneficijs, ac munificentia magnus habe-
batur, integritate uitæ Cato. Ille mansuetudine, &
misericordia clarus factus est, huic seueritas dignita-
tem addiderat. Caesar dando, subleuando, ignoscen-
do, Cato nihil largiendo gloriam adeptus est. In alte-
ro miseris profugium erat, in altero malis pernities.
Illius facilitas, huius cōstantia laudabatur. Postremo
Caesar in animū induxerat, laborare, uigilare negos-
tjjs amicorum intentus, sua negligere, nihil denega-
re, quod dono dignum esset, sibi magnum imperium,
exercitum, nouum bellum exoptabat, ubi uirtus eius
enitescere posset. At Catoni studium modestiæ, & de Seueritas in
coris, sed maxime seueritatis erat. Non diuitijs cum Catone,
dixite

ΓΥΩΜΗ.
 *Esse quā uideri bonus malebat.

*Tullianum

*Lētulo frāgitur gula laqueo.

diuite, nec factione cum factioso, sed cū strenuo uirtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat: esse, quā uideri bonus malebat. Itaq; quo minus gloriam petebat, eo magis illam adsequabatur. Postquā, uti dixi, Senatus in Catonis sententiam discessit, Consul optimum factu ratus, noctem, quæ instabat, ante capere, ne quid eo spatio nouaretur. Triumuiros quæ ad supplicium postulabat, parare iubet. Ipse dispositis præsijs, Lentulum in carcerem deducit, cæteris idem fit per prætores. Est locus in carce, quod Tullianum appellatur, ubi paululum ascenderis ad leuam circiter xij. pedes humi depressus, eum muniunt undique parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, odore fœda, atq; terribilis eius facies est. In eum locum postquā demissus est Lentulus, iudices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Ita ille Patritius ex gente clarissima Corneliorum, qui consulare Imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factisq; suis exitium uitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Ceparo eodem modo supplicium sumptum est.

DUm ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia, quā & ipse adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones instituit, cohortes pro numero militū complet. Deinde, ut quisq; uoluntarius, aut ex socijs in castra uenerat, equaliter distribuerat, ac breui spatio legiones numero hominum expleuerat, cū

initio

initio duobus non amplius milibus habuisset. Sed ex
omni copia circiter pars quarta erat militaribus ar-
mis instructa: ceteri ut quenq; casus armauerat, spars
ros, aut lanceas, alij præacutas sudes portabant. Sed
postquam Antonius aduentabat cum exercitu, Catilina
per montes iter facere, modo ad urbem, modo
Galliam uersus castra mouere, hostibus occasionem
pugnandi non dare: sperabat propediem magnas co-
pias sese habiturum, si Romæ socij incepta patrauis-
sent. Interea seruitia repudiabat, cuius initio ad eum
magnæ copię concurrebant, opibus cōiurationis fre-
tus, simul alienum suis rationibus existimans uideri,
causam ciuium cum seruis fugitiuis communicasse.
Sed postquam in castra nuncius peruenit, Romæ con-
iurationem patefactam, de Lentulo & Cethego, cæ-
terisq; quos supra memorauimus, supplicium sumptum,
plerique quos ad bellum spes rapinarum, aut nouarum
rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos
Catilina per montes asperos magnis itineribus in ag-
rum Pistoriensem adducit: eo consilio, uti per trami-
tes occulte perfugerent in Galliam transalpinam. At
Qu. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro
Piceno præsidebat, ex difficultate rerum eadem illa
existimans, quæ supra diximus, Catilinam agitare.
Igitur, ubi iter eius ex profugis cognouit, castra pro-
pere mouit, ac sub ipsis radicibus montium consedit,
qua illi descensus erat in Galliam properanti. Neque
tamen Antonius procul aberat, utpote qui magno

D

exercitus

exercitu locis æquioribus expeditos in fugam seque-
retur. Sed Catilina, postquã uidet montibus, atq; co-
pijs hostium se clausum in urbe res aduersas, neq; fu-
gæ, neq; præsidij ullam spem, optimũ factu ratus, in
tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio
quã primũ conflagere. Itaq; concione aduocata,
huiuscemodi orationem habuit.

ORATIO CATILINAE.

Insinuatio à
causa cur pu-
tauerit ad-
hortãdos.

Compertum habeo milites, uerba uirtutem nõ
addere, neq; ex ignauo strenuum, neq; fortem
ex timido exercitum Imperatoris oratione fieri,
quanta cuiusq; animo audacia natura, aut moribus
inest, tanta in bello patere solet. Quem neq; gloria,
neq; pericula excitant, nequicquam hortere, timor
animi auribus officit. Sed ego uos quo pauca mone-
rem aduocaui, simul uti causam mei consilij aperirẽ.

Narratio. Scitis equidem milites socordia, atq; ignauia Lentu-
li quantam ipsi, nobisq; cladem attulerit, quoq; mo-
do dum ex Vrbe præsidia operior, in Galliam profi-
cisci nequiuerim. Nũc uero quo loco res nostræ sint,
iuxta mecum omnes intelligitis. Exercitus hostium

Propositio.

duo, unus ab Vrbe, alter à Gallia obstant. Diutius in
his locis esse, si animus maxime ferat, frumenti atq;
aliarum rerum egestas prohibet, quocunq; ire plaz-
cet, ferro iter aperiendum est. Quapropter uos mo-
neo, uti forti, atq; parato animo sitis, & cum præliũ
inibitis, memineritis uos diuitias, decus, gloriam, præ-
terea libertatem, atq; patriã in dextris uestris por-
tare

tare. Si uincimus, omnia nobis tuta erunt, cōmeatus
 abunde, municipia, atq; Colonia patebunt. Si metu
 cesserimus, eadem illa aduersa fient, neq; locus, neq;
 amicus quisquam teget, quem arma non texerint.
 Præterea milites, non eadem nobis, & illis necessi-
 tudo impendet, nos pro patria, pro libertate, pro
 uita certamus. Illis superuacaneum est pugnare pro
 potentia paucorum: quo audacius aggredimini, me-
 mores pristinae uirtutis: licuit nobis cum summa
 turpitudine in exilio ætatem agere. Potuistis non
 nulli Romæ amissis bonis alienas opes spectare, quia
 illa fœda, atque intoleranda uiris uidebantur, hæc
 sequi decreuistis, si hæc relinquere uultis, audacia
 opus est. Nemo nisi uictor pace bellum mutauit.
 Nam in fuga salutem sperare, cum arma, quibus cor-
 pus tegitur, ab hoste auerteris, ea uero dementia
 est. Semper in prælio ijs est maximum periculum,
 qui maxime timent, audacia pro muro habetur.
 Cum uos consydero milites, & cum facta uestra
 æstimo, magna me spes uictoriæ tenet, animus, æ-
 tas, uirtus uestra me hortantur. Præterea necessi-
 tudo, quæ etiam timidos fortes facit. Nam multitu-
 do hostium, ne nos circumuenire queat, prohibent
 angustia loci. Quod si uirtuti uestræ fortuna inui-
 derit, caueate ne inulti animam amittatis, neu capti
 sicuti pecora potius trucidemini, quã uirorum mo-
 re pugnantes, cruentam atq; luctuosam uictoriam
 hostibus relinquatis.

Cōfirmatio:
Contentio.

A causa pu-
gnandi.

A decoro.

Durat bellū
donec ui-
cerit.

Epilogus.

*Audaces
em fortuna
iuuat.

Ab occasiōe.

Verba despe-
rantis.

Hoc factum
est ex disci-
pli-
na militari
Romana,
qua pericli-
tante pedite
solebat opē
ferre eques
relictis eqs.

Proter aqui-
lā, antiquus
mos loquēdi

HAEC ubi dixit, paululum commoratus signa
canere iubet, atq; instructos ordines in locū
equum deducit. Deinde remotis omnium equis quo
militibus ex equato periculo animus amplior esset,
ipse pedes exercitum pro loco, atque copijs instruit.
Nam uti planicies erat inter sinistros montes, &
ab dextera rupe aspera, octo cohortes in fronte con-
stituit. Reliquorum signa in subsidijs arctius collo-
cat, ab his centuriones omnes lectos & euocatos.
Præterea ex gregarijs militibus, optimum quemque
armatum in primam aciem subducit. C. Manlium in
detra, Fesulanum quendam in sinistra parte cura-
re iubet. Ipse cum liberis, & colonis propter Aquis-
lam assistit, quam bello Cymbrico C. Marius in exer-
citu habuisse dicebatur. At ex altera parte C. An-
tonius pedibus aeger, quod prælio adesse nequibat,
M. Petreio legato exercitum permittit. Ille cohortes
ueteranas, quas tumultus causa conscripserat in
fronte, post eas ceterū exercitum in subsidijs locat.
Ipse equo circumiens, unumquemque nominans, ad-
pellat, hortatur, rogat, ut meminerint se cōtra latro-
nes inermes, pro patria, pro liberis, pro aris atq; fo-
cis suis certare. Homo militaris, quod amplius xxx.
annis tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut præ-
tor, cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque
ipsos factaq; eorum fortia nouerat, ea commemoran-
do militū animos accendebat. Sed ubi omnibus rebus
exploratis, Petreius tuba signū dat, cohortes paula-
tim ince-

tim incedere iubet, idem facit hostium exercitus.
 Postquam eò uentum est, unde à ferentarijs præliū *Ferentarij.
 committi posset, maximo clamore infestis signis utri
 que concurrunt, pila omittunt, gladijs res agitur.
 Veterani pristinae uirtutis memores, cominus acris
 ter instare. Illi haud timidi resistunt, maxima ui cer
 tatur. Interea Catilina cū ex editis militibus in pri
 ma acie uersari, laborantibus succurrere, integros
 pro saucijs arcessere, omnia providere, multum ipse
 pugnare, sepe hostem ferire: strenui militis, & boni
 imperatoris officia simul exequebatur. Petreius, ubi
 uidet Catilinam contra, ac ratus erat, magna ui con
 tendere, cohortem prætoriam in medios hostes in
 ducit, eosq; perturbatos, atq; alios alibi resistentes
 interficit. Deinde utrinque ex lateribus cæteros ag
 greditur. Manlius & Fesulanus in primis pugnan
 tes cadunt. Postquam fusas copias, seq; cum paucis
 relictum uidet Catilina memor generis atque pristi
 nae suae dignitatis, in confertissimos hostes incurrit,
 ibiq; pugnans confoditur. Sed confecto prælio, tum
 uero cerneret quanta audacia, quantaque uis animi
 fuisset in exercitu Catilinae. Nam ferè quem quisque
 pugnando locum uiuus ceperat, eum amissa anima
 corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors
 prætoriam disiecerat, paulo diuersius iacebant. Sed
 omnes tamen aduersis uulneribus conciderant. Cati
 lina uero longe à suis inter hostium cadauera reper
 tus est, paululum adhuc etiam spirans, ferociamq;

Prætoriani
 milites die
 redlichen.

Catilina cō
 foditur.

Nemo habe
 bat fugientis
 indicium.

D iij animi,

Ut nemo ca-
peretur ciuis
ingenuus.

animi, quam habuerat uiuus, in uultu retinens. Pos-
tremo ex omni copia, neq; in praelio, neq; in fuga,
quisquam ciuis ingenuus captus est, ita cuncti suæ,
hostiumq; uite iuxta pepercerant. Neq; tamen exer-
citus Po. Ro. letam, aut incruentam uictoriam ades-
ptus erat, nam strenuissimus quisq;, aut occiderat in
praelio, aut grauius ~~wulneratus~~ discesserat. Multi
autem, qui ex castris uisendi, aut spoliandi gratia
processerant, uolentes hostilia cadauera, amicum
alij, pars hospitem, aut cognatum reperiebant. Fue-
re itē qui inimicos suos cognoscerent, ita uarie per
omnem exercitum letitia, moeror, luctus, atq; gau-
dia agitabantur.

F I N I S.

CRISPUS

SALVSTII DE BELLO

Iugurthino, Liber.

Theophras-
tus, nouer-
cam potius
quā matrem
dicebat natu-
ram esse.
Orditur à lo-
co cōmuni,
de hominis
natura, unde
postea ratio-
nem otij red-
dit.

ALSO queritur de natura sua
genus humanum, quod imbecilla
la, atque cui breuis sorte pos-
tius, quā uirtute regatur. Nam
contra reputando, neque maius
aliud, neque præstabilius inue-
nias, magisq; nature industriam hominum, quā
uim.